

Prioritetne potrebe djece

Mijo NIKIĆ

Sažetak

U članku pod naslovom: »Prioritetne potrebe djece«, autor obrađuje tri razdoblja ljudskog razvoja: prenatalna faza, razdoblje dojenčeta i razdoblje ranog djetinjstva, tj. do 7. godine života. Autor govori o potrebama djece koje treba u pravo vrijeme najbolje zadovoljiti odnosno, pokatkad, optimalno frustrirati da bi se dijete razvilo u zdravu i zrelu osobnost. Autor obrađuje emocionalni (čuvstveni), spoznajni, moralni i religiozni razvoj djeteta u pojedinim fazama njegova razvoja.

1. Uvod

Veliki njemački pjesnik J. W. Goethe rekao je da su tri stvari iz neba ostale na zemlji. To su: zvijezde, cvijeće i djeca. U ovom predavanju pozabavit ćemo se onim što je najljepše i najdragocjenije na ovoj zemlji – a to su vaša djeca.

Od svih živih bića na ovom svijetu, čini se da je čovjek, u času rađanja najugroženiji i, stoga mu je pomoć drugih najpotrebnija. Najkritičnije, a prema nekim autorima, i najvažnije razdoblje u cjelokupnom razvoju čovjeka je djetinjstvo, odnosno prvih pet godina života.

U svom razvoju i dozrijevanju čovjek prolazi kroz nekoliko razdoblja. Većina razvojnih psihologa prihvaća ovu podjelu: 1) razdoblje prije rođenja, 2) razdoblje dojenčeta, 3) doba ranog djetinjstva, 4) doba kasnog djetinjstva, 5) doba adolescencije, 6) doba rane zrelosti, 7) doba kasne zrelosti, i, 8) staračko doba.

U ovom predavanju obradit ću prva tri razdoblja, odnosno prvih sedam godina života. Zaustavit ćemo se nešto dulje na kognitivnom, emocionalnom (čuvstvenom) i moralnom razvoju djeteta. Poseban naglasak stavit ćemo na potrebe koje dijete ima u svakom razdoblju i to tako kako te potrebe treba najbolje zadovoljiti odnosno frustrirati da bi se postigao najbolji mogući razvoj pojedinca.

2. Razvojne faze pojedinaca

Razvoj ljudskog bića može se definirati kao »postignuće novih strukturâ ili promjena od jedne strukture u drugu, gdje struktura (dinamičke konfi-

guracije) označuje temeljno pravilo odnosa među elementima. Takvo postignuće ili promjena događa se kao odgovor (osobe) na napetost koja nastaje transformacijama neprestanih diferencijacija i integracijâ.¹ Ljudska osoba, koja nastaje u samom času začeća, podložna je neprekidnim transformacijama koje u sebi uključuju ostvarenje (aktualiziranje) bezbrojnih mogućnosti prisutnih u ljudskom biću. Pogledajmo kako se te mogućnosti ostvaruju u pojedinim fazama razvoja ljudskog bića.

2.1. Prenatalna faza

Razvojno razdoblje od začeća do porođaja naziva se *prenatalnim* razdobljem. Razvoj ljudskog bića u majčinoj utrobi, a to vrijedi i za čitav njegov život, uvjetovan je genetskim predispozicijama (naslijeđe) i utjecajem okoline. Što se tiče nasljednih osobina, dijete ih prima u ravnomjernom odnosu, tj. 50 posto od majke i 50 posto od oca. Najvažniji »vanjski« utjecaji na dijete u prenatalnom razdoblju jesu: prehrana majke, razne bolesti, pušenje, lijekovi i narkotici te razne stresne situacije, odnosno psihičko stanje majke.

»Dobra prehrana majke prvi je uvjet da se i njezino dijete dobro razvija. Za dječji psihički razvoj osobito je važna hrana bogata bjelančevinama i mineralnim tvarima u prvim mjesecima trudnoće (embrionalno razdoblje), jer se tada u djeteta najintenzivnije razvijaju njegove mozgovne strukture koje su anatomskofiziološka osnova psihičkog života. (...) Žene koje su za vrijeme trudnoće izložene dugotrajnom gladovanju (npr. u ratu) rađaju tjelesno nedovoljno razvijenu djecu smanjenih intelektualnih sposobnosti.«²

Razne bolesti kojima je majka bila izložena za vrijeme trudnoće djeluju na razvoj fetusa. Ako majka prebolijeva rubeolu, to može izazvati intelektualnu zaostalost, gluhoću i poremećen rad srca kod novorođenog djeteta.

Istraživanja su pokazala da pušenje tijekom trudnoće uzrokuje slabiji tjelesni razvoj fetusa i veću sklonost raznim oboljenjima djeteta.³

Uzimanje alkohola najopasnije je u prvim danima trudnoće, a prema nekim autorima najgore je ako do začeća dođe u alkoholiziranom stanju roditelja.

1 F. IMODA, *Sviluppo umano – psicologia e mistero*, Edizioni Piemme SpA, Casale Monferrato, 1993, str. 110.

Također i mnogi drugi razvojni psiholozi naglašavaju potrebu diferencijacije i integracije svih elemenata osobnosti u razvoju pojedinca. Tako npr. M.S. i R.C. SMART, *Children. Development and relationship*, III. izd. Macmillan, New York, 1977, str. 16 kaže da se »razvoj odvija kroz diferencijaciju i integraciju«.

2 I. FURLAN, *Čovjekov psihički razvoj*, Školska knjiga, Zagreb, 1991, str. 29.

3 »Pod utjecajem pušenja dolazi do sužavanja krvnih žila u stijenki maternice, pa se plod u takvim slučajevima slabije hrani. Kad trudnica popuši cigaretu, embriju ili fetusu još jedan sat nakon toga srce brže kuca« (I. FURLAN, op. cit., str. 31).

Štetne kemikalije u obliku raznih lijekova, osobito droga, mogu ući u tijelo trudnice i uzrokovati teške posljedice, kao što su rađanje djece bez udova, mrtvorodenčad i druge deformacije.

Izloženost trudnica stresnim situacijama negativno utječe na razvoj djeteta. Preveliko uzbuđivanje, tuga, srdžba, tjeskoba, razočaranja i druge jake bolne emocije izazivaju u majke pojačano lučenje raznih hormona koji kroz placentu prodiru do djeteta. Negativni se učinak osjeti na novorođenčetu koje je veoma nemirno, slabije siše mlijeko, nedovoljno spava i sl.⁴

Za normalan razvoj djeteta i za dobro raspoloženje majke (trudnice) potrebno je osigurati pogodnu psihološku atmosferu u kojoj trudnica živi. Muž i otac djeteta stvorit će takvu atmosferu bude li iskreno volio svoju suprugu i zajedno se s njome radovao djetetu koje se treba roditi. Čini se da većina ženâ nije oduševljena činjenicom da su u drugom stanju, a neke su tom spoznajom čak i ogorčene. Zato je važno da okolina prihvati trudnicu s ljubavlju i razumijevanjem, kako bi ona psihološki sve više sazrijevala, tj. dobila psihičke značajke majke, i svjesnije prihvatila novonastalu situaciju.

2.2. Razdoblje dojenčeta (prve dvije godine života)

Nakon devet mjeseci, ili točnije, 266 dana nakon začeća, dijete je već toliko naraslo da mora promijeniti dotada stalno mjesto svoga boravišta, mora se roditi. Porođaj počinje nizom promjena u majčinu organizmu, od kojih su najvidljiviji trudovi. Nema sumnje da je za dijete porođaj sudbonosan i potresan događaj, pun golemih promjenâ. Iz majčinog tijela u kojem se osjećalo sigurnim i zaštićenim, gdje je imalo sve a da nije moralo ništa raditi, sada se odjednom mora boriti za život, mora disati, mora se naprezati da bi došlo do hrane.⁵

2.2.1. Što dijete mora odmah naučiti?

Odmah nakon rođenja dijete mora ovladati s tri funkcije: disanjem, uzimanjem hrane i izbacivanjem otpada svoga metabolizma. Prvi djetetov plač nastane onda kad zrak prođe kroz dušnik i podraži glasnice koje

4 U svezi s tim već je Aristotel pisao: »Trudne žene trebaju se brinuti za svoje tijelo. Duše svoje trebaju međutim udaljiti od briga, jer buduće dijete upija od trudne majke, kao biljka od tla u kojem pušta korijen.« (Citirano prema: H. SCHETELIG, *Odlučujuće su prve godine (životu)*, UPT, Đakovo, 1990, str. 12).

5 »Rođenje predstavlja najneočekivaniju i najtežu promjenu u životu. Dijete je izvučeno i gurnuto, često jakim pritiskom, iz svoga svijeta dubokog mira, kako bi ušlo u svijet hladnoće u kojem susreće strujanje zraka, neočekivane zvukove i, iznad svega, neprestanu promjenu.« (S. ISAACS, *La psicologia del bambino - dalla nascita ai sei anni*, Fabbri Editori, Milano 1987, str. 35.)

proizvode zvuk. Nakon poroda dijete ubrzo zaspi i spava 9-12 sati, a prema nekim autorima i čitav jedan dan. Kad se prvi put probudi u životu, bit će gladno i tražit će hranu. Zato što ima urođeni refleks sisanja, dijete odmah počinje sisati kad se u njegovim ustima nađe bradavica majčine dojke ili bilo koji drugi predmet. Osim refleksa dojenja, novorođenče posjeduje još i refleks kašljanja i kihanja, refleks hranjenja, refleks hvatanja i hodanja, zatim i refleks plivanja, što ne znači da dijete nakon rođenja zna plivati. Kad se novorođenče stavi u kadu s vodom, upravo zbog posjedovanja refleksa plivanja, ono neće nemoćno potonuti nego će se boriti i izvoditi kretanje slične onima kod plivanja.

Motorika i sensorika u novorođenčeta već su poprilično razvijene. Međutim, odgovor novorođenčeta na razne podražaje izvana nije uvijek isti kao kod odraslih osoba. Tako npr. novorođeno dijete dobro čuje, ali ne reagira na neke zvukove, kao npr. na grmljavinu ili zavijanje sirene, no pokazuje izrazite znakove preplašenosti kad čuje zvukove koji nastaju gužvanjem papira.⁶

Što se tiče učenja kod novorođenčeta, treba reći da ono počinje učiti nakon rođenja. Dijete najprije nauči, odnosno stvori naviku prelaska iz budnog stanja u san i naviku buđenja. Dijete vrlo brzo stekne naviku uzimanja hrane u određeno vrijeme, najčešće je to šest puta dnevno. Novorođenče se također vrlo brzo uči privikavati na prisutnost drugih osoba u svojoj okolini.

2.2.2. *Zadovoljenje primarnih potreba novorođenčeta*

Prioritetne potrebe novorođenčeta koje trebaju biti optimalno zadovoljene jesu bezuvjetno prihvaćanje djeteta kao takvog, zatim redovito spavanje (u prosjeku 20 sati dnevno), i redovita prehrana, po mogućnosti majčinim mlijekom.⁷ Pogrešno je zahtijevati od djeteta da uzima više hrane nego što mu je potrebno. Međutim, treba poštovati plač djeteta, koje na taj način pokazuje da je gladno ili da mu nešto treba. Ako se na vrijeme ne zadovolje njegove temeljne potrebe za nježnom potporom i hranom, to bi za dijete moglo imati velike posljedice za čitav život. Dijete koje u najranijem djetinjstvu nije steklo osjećaj zadovoljstva i temeljne sigurnosti, krenut će u život s osjećajem manje vrijednosti i napuštenosti. Naime, kad temeljne potrebe djeteta za hranom i prihvaćanjem nisu najbolje zadovoljene, dijete doživi osjećaj da nije voljeno i ako se to više

6 Usp. I. FURLAN, op. cit., str. 39.

7 »Majčino mlijeko ne samo da ima drukčiji odnos bjelančevina, masti, ugljičnih hidrata i mineralnih čestica, nego je ono osim toga osobito bogato antitijelima, pa su djeca koja se hrane majčinim mlijekom otpornija prema bolestima. Dva najčešća uzroka štete napretku dojenčeta, su smetnje u prehrani i infektivne bolesti što je daleko manje izraženo kod dojene djece.« (H. SCHETELIG, op. cit., str. 24.)

puta ponovi, ono svojom logikom »zaključí« da nije vrijedno da bude voljeno. Taj mu osjećaj izaziva veliku tjeskobu koju nije lako podnositi, zato je dijete potiskuje što dalje od svoje »svijesti«. Tako se stvara kompleks ili osjećaj manje vrijednosti koji poslije u životu stvara velike probleme, a kod nekih osoba je uzrokom lakših ili težih neuroza. Ukoliko su ove temeljne potrebe najbolje zadovoljene, nastaje osjećaj zadovoljstva i sigurnosti.

2.2.3. *Emocionalni ili čuvstveni razvoj dojenčeta*

Djetetu je potrebno, od samog rođenja, posebno u prvoj godini života puno ljubavi, topline i bezuvjetnog prihvaćanja kako bi se njegov emocionalni ili čuvstveni razvoj dobro i uspješno odvijao. Dijete koje je napušteno odnosno prepušteno samome sebi, bez nazočnosti majke, bit će nesigurno i podložno stalnom strahu i tjeskobi, osuđeno da čitav život trpi od kompleksa manje vrijednosti ili afektivne ovisnosti.

Temeljne emocionalne potrebe djeteta su: osjećaj sigurnosti i prihvaćenosti, te doživljaj da je voljeno takvo kakvo jest.

Osjećaj sigurnosti u djetinjstvu, ako osjeti i doživi da je voljeno, ostavit će pozitivne tragove za čitav život. A to pak ovisi o odraslima, onima koji se za njega brinu. Dijete mora doživjeti da se netko s ljubavlju brine za njega. Nije li i prvi djetetov osmijeh motiviran, između ostalog, i željom da pridobije simpatije majke.

Da bi dijete krenulo u život sretno i zadovoljno, iznimno je važno da ono, odmah nakon rođenja, bude prihvaćeno i voljeno onakvo kakvo jest. Posebno je važno da roditelji već prije rođenja prihvate svoje dijete bilo ono muško ili žensko, zdravo ili defektno, da s prvim udisajem zraka ne bi moralo *upiti* u sebe i veliko razočaranje svojih roditelja, i to samo zato što nije muško ili žensko.⁸

Svoju ljubav prema djetetu treba izražavati riječima, zatim milovanjem, maženjem, tepanjem. Nije čudno da dijete lakše zaspi kad mu se pjeva i kad ga se ziba. Da tjelesno preživi, dijete treba hranu, a da emocionalno preživi, treba puno ljubavi.

»Dijete koje nije doživjelo izraze ljubavi razvija se u emocionalno hladnu osobu koja rjeđe uspostavlja emocionalne veze s drugim ljudima. Takve osobe imaju teškoća s formiranjem i održavanjem bračnih i obiteljskih odnosa.«⁹

8 Johan Wolfgang Goethe, u svezi s tim, daje nam vrlo dobar i poučan savjet: »Djecu ne možemo oblikovati na svoju sliku i priliku; imamo ih kako nam ih je Bog dao i tako ih trebamo voljeti«.

9 I. FURLAN, op. cit., str. 79.

Još bih želio upozoriti da većina psihopatoloških pojava koje postanu vidljive kasnije u životu, zapravo vuku korijen iz dječje najranije životne dobi – djetinjstva. Naime, dijete koje u svom odnosu s drugim osobama, ponajprije s majkom, ocem i ostalim članovima obitelji nije doživjelo da je voljeno i prihvaćeno, bit će, najvjerojatnije, blokirano u svom daljem emocionalnom dozrijevanju u trećoj fazi separacije i individuacije. Takva emotivna zakočenost, i te kako usporava intelektualni razvoj djeteta u prekonceptualnoj fazi, po tumačenju Piageta, tako da će ono formirati u sebi patološku jezgru ili dio svog *ja* koje ima nestabilnu i kontradiktornu dijalektiku između stvarnog i idealnog *ja* što se tiče naravnih vrijednosti.¹⁰ Zbog takve kontradiktorne dijalektike te će osobe patiti od difuzije identiteta i upotrebljavat će često primitivni obrambeni mehanizam *splitting*, tj. sklonost da previde ili ne vide ono što im ne odgovara ili čega se boje, drugim riječima ponajčešće će iskrivljivati stvarnost, i to najčešće nesvjesno.

2.2.4. *Spoznajni ili kognitivni razvoj dojenčeta*

Spoznajni razvoj djeteta odvija se u zadovoljavajućem obliku ako dijete iz onog što je već naučilo ide dalje i postiže nove spoznaje, odnosno usvaja nove vještine. Spoznajni razvoj djeteta ovisi mnogo o njegovu emocionalnom razvoju. Dijete koje je voljeno i prihvaćeno imat će jaču volju i veću slobodu u istraživanju svoje okoline, dok će nevoljeno dijete težiti da se povuče u sebe i tako suži horizonte svoje spoznaje ne samo u djetinjstvu nego i poslije u svom životu.

Već u drugoj godini života djeca počinju stvarati unutarnje slike, tj. svojevrsne predodžbe, zatim riječi i druge simbole. Djeca počinju oponašati svoje roditelje i ostale s kojima stalno žive. Što dijete više napreduje u svom spoznajnom razvoju, ono će svoje predodžbe sve više zamjenjivati riječima.

Prema Piagetovoj teoriji intelektualnog ili kognitivnog razvoja naslijeđe određuje redosljed razvojnih faza, a utjecaj okoline im daje konkretan sadržaj. Prvo razdoblje intelektualnog razvoja djeteta, Piaget naziva *senzorno – motoričko* razdoblje koje traje do kraja druge godine života. Prema Piagetovu naučavanju ljudski se organizam vrlo brzo prilagođuje svom ambijentu, a taj proces prilagodavanja je moguć poradi *inteligencije* koju on shvaća kao *spособnost prilagodavanja subjekta vanjskom objektu*. Djetetova misaona aktivnost u prve dvije godine života je, prema Piagetu, senzorno-motorička, tj. potpuno ovisna o djetetovu senzorno-motoričkom doživljavanju svijeta. U početku svog djelovanja dijete reagira jed-

10 Usp. L.M. RULLA, S.J., *Anthropology of the Christian Vocation*, vol. I., Interdisciplinary bases, Gregorian University Press, Rome, 1986, str. 184-185.

nostavno i refleksno. Već u tom razdoblju ono postaje »svjesno« kako stvari i bića postoje i onda kad ih dijete ne gleda ili ne osjeća. Pri kraju tog razdoblja dijete sve više razvija svoj govor kojim oponaša odrasle i sebi predstavlja vanjsku realnost.

Da bi se dijete moglo što bolje intelektualno razvijati treba mu, u tom razdoblju, omogućiti što bolji i slobodniji kontakt s okolinom i treba ga pod svaku cijenu oslobađati nerazumnih i bezrazložnih strahova.

Djeca, pa i u ovom razdoblju, najbolje uče igrajući se.¹¹ Dijete doživljava igru kao zabavu u kojoj uživa i kroz koju može na prihvatljiv način izraziti svoju agresivnost i ostale potisnute emocije. Najbolje je da se roditelji ili starija braća i sestre igraju s najmlađim članom obitelji. Osim toga, dobro je da se dijete, kad bude moralo biti samo, mogne igrati sa svojim prikladnim igračkama.

2.2.5. *Moralni i religiozni razvoj*

Zdrav razvoj djeteta, odnosno njegov rast u atmosferi ljubavi i bezuvjetnog prihvaćanja najbolji je način da se osigura dobar i zreo moralni i religiozni razvoj. Glavna svrha moralnog i religioznog razvoja jest osposobiti osobu za iskrenu i nesebičnu ljubav prema Bogu i bližnjemu. Da dijete mogne biti prikladno odgojeno za tu svoju najvažniju dužnost, neobično je važno da samo doživi da je voljeno i prihvaćeno. Najteži je udarac djetetu u njegovu odgoju uskraćivanje ljubavi. Majka i otac ne bi nikada smjeli reći djetetu: »Ne volim te više« jer to bi bila najveća kazna i najgora prijetnja, pravo duševno sakaćenje djeteta. Što se tiče religioznog odgoja malog djeteta, treba pripomenuti da će apsolutno povjerenje ili nepovjerenje koje osjeća prema roditeljima biti temelj njegove buduće vjere, odnosno nevjere.

Da bi se izbjeglo, ili barem umanjilo, stvaranje ljubomore kod djeteta, važno je da mu roditelji nikad ne govore: »Više volim bracu il seku.« Dijete treba što prije početi savjetovati da ono što ima dijeli s drugim članovima obitelji, ako je to moguće.

2.3. *Doba ranog djetinjstva*

Prema predloženoj podjeli čovjekova razvoja, doba ranog djetinjstva proteže se od početka treće do kraja šeste godine života. To je, kao što znamo, predškolsko razdoblje u kojem dijete vrlo rano nauči hodati i govoriti. Sve to vrijeme ono ovlada raznim aktivnostima, usvoji velik broj raznih

11 Susan Isaacs u svojoj knjizi *Psihologija djeteta*, priručniku dječje psihologije najraširenijem i najviše konzultiranom na svijetu, kaže da se upravo kroz igru najviše razvije pokretljivost mišića i spoznajna mogućnost djeteta. (Usp. S. ISAACS, *La psicologia del bambino: dalla nascita ai sei anni*, Fabbri editori, Milano 1987, str. 41.)

i korisnih informacija, razvije svoje osjećaje i sposobnost njihova izražavanja i kontroliranja i počinje već logički misliti. U tom razdoblju dijete je spremno adekvatno odgovoriti na mnoge zahtjeve svojih roditelja i svoje okoline.

Dominantne potrebe djece u ovom razdoblju su: potreba za kretanjem, za novim spoznajama, za boravkom na otvorenom prostoru na zraku, za nesmetanom igrom. Sve te potrebe mogu se i trebaju optimalno zadovoljiti jer bi, u protivnom, njihovo frustriranje zakočilo normalan razvoj djeteta.

2.3.1. Emocionalni ili čuvstveni razvoj

U razdoblju ranog djetinjstva neobično je važno da dijete raste u atmosferi prihvaćanja, povjerenja, ljubavi, drugim riječima da živi i raste u emocionalnoj atmosferi. Prioritetne potrebe djece u tom razdoblju su: osjećaj sigurnosti, doživljavanje raznih iskaza ljubavi i prihvaćanja, dobivanje priznanja i nagrada, te stjecanje raznolikog iskustva. Dijete stječe osjećaj sigurnosti iz doživljaja da pripada nekome tko ga voli i tko se za nj brine. Zato će ono, čim nauči govoriti, na pitanje »Čiji si«, odgovoriti: »Mamin, tatin«...

Ne živi dijete samo od mlijeka i druge hrane nego i od majčine i očeve ljubavi. Dijete je najsretnije kad sjedi u majčinu krilu ili kad ga otac drži u svojim rukama ili nosi na ramenima. Te potrebe djeteta nije teško zadovoljiti, samo treba imati vremena za djecu, bolje rečeno treba imati volje da im se posveti vrijeme, jer vremena uvijek ima, ali ga, na žalost, neki ne znaju racionalno rasporediti i iskoristiti.

Za pravilan razvoj djeteta, potrebno mu je iskazivati razna priznanja, kao npr. da raste, da dobro čini ono što mu se kaže i od njega zahtijeva, da sve više zna i pamti ono što ga se uči, itd. To je vrlo važno, jer kad se djetetu omogući da samo obavlja neke poslove i kad ga se za to pohvali, ono će postati svjesno da ih može samo izvršiti, a ta će činjenica pak pridonijeti stvaranju potrebnog osjećaja samopoštovanja i sigurnosti u sebe.

Iskustva koja su predškolskom djetetu potrebna mogu biti stvarna i izmišljena. Stvarna iskustva su ona koja dijete stvarno doživi, npr. polazak na šetnju, razgledavanje seoskog gospodarstva ako je dijete iz grada, ili da doživi gradsku vrevu ako je riječ o seoskom djetetu. Mjesto koje vrlo rado posjećuju i gradska i seoska djeca je zoološki vrt u kojem ponajčešće dožive lijepa iskustva o kojima o tomu drugima rado pričaju. Izmišljena iskustva su ona u koja se djeca uživljavaju slušajući priče, gledajući razne slikovnice, filmove, TV, kazališne predstave i slično.

Većina aktivnosti djece predškolskog razdoblja odnosi se na igru koja može biti individualna i grupna. Igra mu pomaže da se na prirodan i nje-

mu zanimljiv način pripremi za razne aktivnosti i uloge, odnosno zanimanja koja ga očekuju kasnije u životu, kao i zato da na prirodan i prihvatljiv način izrazi svoju agresivnost i tako »potroši« višak energije.¹²

U predškolskom razvoju, točnije već u trećoj godini života djeca postaju svjesna vlastitog spola. Za usvajanje spolne identifikacije, odnosno za formiranje zdravog samoidentiteta iznimno je važan utjecaj okoline koja bi trebala pomoći djeci u diferencijaciji spolne identifikacije tako što djevojčicama daje »ženske« igračke: lutke, posuđe, glačala i sl, a dječacima »muške« igračke: oružje, automobile i sl.

»Usvajanje spolnih uloga utjecat će na to da će se i ponašanje, ali i značajke ličnosti dječaka i djevojčica sve više razlikovati što su stariji. Tako su istraživanja pokazala da do treće godine razlike u ponašanju dječaka i djevojčica nisu velike. Međutim, već u četvrtoj godini dječaci su mnogo agresivniji i »zločestiji«, a djevojčice osjetljivije i češće iskazuju prosocijalno i altruističko ponašanje«.¹³

2.3.2. *Spoznajni (intelektualni) razvoj*

Spoznajna misaona aktivnost očituje se u kombiniranju usvojenih simbola. Radi se dakle o unutarnjoj aktivnosti koja uzrokuje rješenja konkretnih problema s kojima se dijete u životu susreće. Dijete je za to sposobno zato što je već u drugoj godini života naučilo jezik simbola.

Prema već spomenutoj Piagetovoj shemi kognitivnog razvoja, dijete predškolske dobi (od 3. do 7. godine) nalazi se u tzv. *egocentričko-predoperacionalnoj fazi* svoga spoznajnog razvoja. Prvi dio ove faze je predpojmovno razdoblje misaonog razvoja, a drugi dio (od 5. do 7. godine) Piaget nazivlje razdobljem intuitivnog mišljenja u kojem dijete počinje upotrebljavati misaone operacije apstrakcije i generalizacije koje mu pomažu pri stvaranju pojmova. Spomenuto razdoblje Piaget naziva egocentričko jer dijete sve prosuđuje prema svojim željama i potrebama, dakle ono sve afektivno procjenjuje, a ne po zakonima racionalne logike.

- 12 »Psihoanalitičke teorije objašnjavaju igru kao rješavanje konflikata na simboličkom planu, tj. na planu igre. Ali i to simboličko rješenje olakšava djetetov položaj. Npr. majka tjelesno kažnjava dijete, ali mu pri tome utužuje u glavu da to ona čini zato što ga voli, dakle za djetetovo dobro, te da je ono mora zato još više voljeti i cijeniti. Zbog toga je dijete frustrirano, što ga može dovesti do nekih neurotskih stanja. Međutim, ako ono svoju problemnu situaciju projicira u svoju igru s lutkom (u toj igri lutka će biti dijete, a samo dijete preuzima ulogu majke), problem se simbolički može riješiti: majka (a to je zapravo dijete) oprostit će svom djetetu (tj. lutki) učinjen prijestup, čak će ga početi milovati i voljeti. Tako dijete doživljava olakšanje, spašava svoju ličnost od nepodnošljivih poniženja. Psihoanalitičku teoriju ne možemo primijeniti na sve igre, ali za neke dječje igre daje ta teorija sigurno najprihvatljivije objašnjenje«. (I. FURLAN, op. cit., 67.)
- 13 M. ŽUŽUL, »Razvoj pojedinca«, u: *Psihologija – udžbenik za gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb, 1992, str. 159-160.

U ovom razdoblju dijete rado gleda slike, crta, boji, voli slušati i pričati priče, gledati crtane filmove na TV. Njegova znatiželja je jako velika tako da ono rado svuda zaviruje, ispituje, sve želi okušati i opipati.

To je razdoblje u kojem većina pitanja počinje sa »zašto«? Dijete želi saznati što je što i čemu dotično služi. Riječ je dakle o namjenskom i nominalnom značenju njegovih pitanja. »Djeca ispituju zato jer žele upoznati svijet. Žele ga upoznati zato, da kasnije mogu svladati teškoće na koje će u njemu naići, te se u njemu žele i pravilno snaći. Njihova je znatiželja samo znak da se žele osposobiti za život i pripremiti se, kako bi kasnije mogli svladati sve životne teškoće i biti gospodari u svim životnim situacijama. Roditelji bi se morali radovati tolikoj količini pitanja svoje djece, jer su pitanja znak djetetova nagona da se osposobi za život. Od djeteta koje vječno nešto ispituje, sigurno će nešto i postati.«¹⁴ Sva djetetova pitanja su izvanredna prigoda da ga se pouči i dobro odgoji, jer dijete sada ima želju što više saznati. Ima pravo gospodin Živan Bezić kad u svojoj knjizi *Razvojni put mladih* kaže da »samo glupi roditelji sprečavaju dječja pitanja ili na njih ne odgovaraju.«¹⁵ Na pitanja treba uvijek odgovoriti jasnim, istinitim i funkcionalnim odgovorima. Djeci treba objasniti čemu služe stvari ili pojave i odakle one dolaze. Odgovori se ne smiju odlagati za kasnije, a pogotovo treba izbjegavati lažne odgovore. Na ovom mjestu treba još spomenuti pojavu mucanja koju treba razlikovati od tepanja. Tepanje je prirodna i potrebna faza govornog i afektivnog razvoja djeteta, a mucanje organska mana, nesposobnost pravilnog izgovora glasona poslije treće godine života. Ako se dijete kažnjava i izruguje zbog njegova mucanja, u njemu se najčešće zbog toga stvara osjećaj manje vrijednosti od kojeg može trpjeti te imati posljedice za čitav život. Mucanje može biti uzrokovano organskim oštećenjem ili doživljajem neke psihičke traume, npr. doživljajem nekog velikog straha. Tjelesno oštećenje govornih organa treba što prije stručno liječiti kod fonijatra i logopeda, a psihogeno mucanje koje je najčešće nastalo zbog strogog režima odgoja i nezdravog ili nedovoljnog afektivnog prihvaćanja, liječi se prije svega ljubavlju, prihvaćanjem, toplinom, pažnjom i strpljivošću roditelja.

2.3.3. *Moralni i vjerski razvoj*

Prema poznatoj i podosta prihvaćenoj Kohlbergovoj teoriji moralnog razvoja djece, moralnost djeteta do četvrte godine života je *pretkonvencionalna*, tj. dijete se ponaša tako da izbjegne eventualnu kaznu ili neku

14 V. DERMOTA, *Roditeljima i odgojiteljima o odgoju*, UPT, Đakovo 1987, str. 132.

15 Ž. BEZIĆ, *Razvojni put mladih – djetinjstvo i mladost*, UPT, 2. izd. Đakovo, 1989, str.65.

drugu negativnu i za njega neprihvatljivu posljedicu (prva faza), ili da za svoje ponašanje bude nagrađeno i pohvaljeno (druga faza).

Od pete godine života, ukoliko se kognitivni razvoj odvija normalno, dijete ulazi u *konvencionalni* stupanj moralnog razvoja, tj. dijete se ponaša dobro, »moralno« kako bi bilo smatrano dobrim (treća faza) ili se jednostavno ponaša prema postojećim pravilima i konvencijama (četvrta faza).¹⁶

U svom ponašanju prema okolini, u svojoj trećoj godini dijete koje je dosad bilo »dobro i poslušno«, odjednom postane nemoguće, prkosno i neposlušno, tražeći da se ispune sve njegove želje. U tom razdoblju ono zna biti vrlo agresivno i tvrdoglavo. Psihički pokretači spomenutog »doba prkosa« su otkrivanje djetetove individualnosti koja se očituje i u uporabi osobne zamjenice »ja«. Zatim je slijedeći pokretač potreba djeteta za potvrđivanjem sebe, potom potreba za moći, za uvažavanjem njegove osobe, za samostalnošću. Roditelji i ostali koji odgajaju djecu ne bi smjeli nepotrebnim i čestim zabranama izazivati djetetov prkos, nego koliko je to god moguće poštovati djetetovu volju, naravno ako nisu ugrožene veće vrednote. Ne smije se smetnuti s uma da dijete svojim prkosom često provjerava ozbiljnost i dosljednost svojih roditelja. Ako dijete s pravom prkosi, onda mu to treba i priznati. Ako pak njegov prkos nije opravdan, tada je najbolje ignorirati njegov prkos, ne obraćati više pozornost na njega, pa će i ono brzo zaboraviti zbog čega je željelo biti prkosno.

Moralni problem djece ove dobi jesu česte laži, koje zapravo to i nisu, nego su više dječja maštanja koja djeca teško mogu kontrolirati, jer nerijetko ne uspijevaju razlikovati zbilju od mašte. Naravno, djeca lažu i radi izbjegavanja kazni. Najbolji stav prema toj pojavi je osiguranje takve atmosfere u kojoj će djeca moći iskreno i slobodno izraziti ono što misle i osjećaju. Ako dijete prizna istinu, odgojno je da mu se kazna oprost.

Što se tiče dječje krađe, treba znati da to djeca čine najčešće zato što se osjećaju zapuštenima, pa na taj način žele upozoriti na sebe roditelje. Prevencija takvog neprihvatljivog ponašanja djece sastoji se u bezuvjetnom prihvaćanju i ljubavi koju djeca moraju osjetiti i doživjeti. Osim toga, zanimanje roditelja i zdravi nadzor nad dječjim postupcima mogu spriječiti krađu ili bilo koju drugu negativnu posljedicu. »Ako se ipak desi da dijete samovoljno prisvoji neki predmet, treba mu objasniti što to znači za onoga kome je stvar oduzeta, ali i za njega samoga. Zato predmet treba vratiti, a u ponovljenom slučaju i kazniti dijete.«¹⁷

16 Konačno, treći stupanj je *postkonvencionalni* koji se smatra načelnim i autonomnim. Na tom stupnju osoba prihvaća ideju o jednakim pravima ljudi na temelju društvenog dogovora, a ne samo nekog zakona (peta faza). Napokon, najviši oblik moralnog djelovanja događa se u šestoj fazi kada se osoba ravna prema univerzalnim etičnim načelima, pa i onda kad je to na njihovu štetu.

17 A. VUKASOVIĆ, *Etika, moral i osobnost*, Školska knjiga – Filozofsko-teološki institut DI, Zagreb, 1993, str. 191.

3. ZAKLJUČAK

Prioritetne potrebe djece su one potrebe koje treba optimalno zadovoljiti da bi dijete moglo preživjeti. Radi se o tjelesnom i emocionalnom preživljavanju. Dijete treba hraniti, osiguravati mu potrebni san, čuvati njegovu zdravlje da tjelesno preživi, ali istodobno dijete treba bezuvjetno prihvatiti i puno voljeti da bi emocionalno preživjelo, tj. da bi u sebi razvilo potrebni osjećaj sigurnosti i samopoštovanja kako bi moglo nadvladavati životne probleme i teškoće. Nedostatak prave, iskrene i nesebične ljubavi u najranijem djetinjstvu najčešći je uzrok koji stvara nesretne, mrzovoljne i nezadovoljne osobe. Naime, tek »u atmosferi prave ljubavi dozrijeva čovjek za ono što treba da bude«. ¹⁸ Međutim, pružiti nesebičnu ljubav dostatno nije tako lako kako se, na prvi pogled, čini. Upravo zato, mnogi roditelji u tome često i pretjeruju. S psihološkog motrišta gledano, ideal pravog odgoja sastoji se u primjeni *optimalne frustracije i optimalnog zadovoljenja djetetovih potreba*. To znači da u životu svakog djeteta, kao i svake odrasle osobe, postoje želje (najčešće iracionalne i sebične) koje se, zbog dobra same osobe, ne smiju zadovoljiti, nego ih treba optimalno frustrirati, tj. uskratiti njihovo zadovoljenje u onoj mjeri u kojoj će dijete ili odrasla osoba to moći podnijeti bez većih trauma. Djecu, dakle, treba učiti da obuzdavaju svoje želje i da nesebično dijele s drugima ono što imaju. Na pitanje koje je najsigurnije sredstvo da dijete unesređiš, Rousseau u svom *Emilu* odgovara: popuštanje svim željama djeteta. »Jer budući da njegove želje neprestano rastu time, što ih lako može zadovoljiti, prije ili kasnije će te tvoja nemoć prisiliti, da mu što god uzkratiš, a ta uzkrata, kojoj nije obiklo, zadat će mu više boli, negoli pomanjkanja onoga što želi. S početka će zahtijevati štap, što ti ga u ruci vidi, odmah zatim tvoju uru; doskora će zahtijevati pticu u zraku, zvijezdu, koju vidi da se na nebu ljeska; sve će htjeti, što vidi. Ako nisi Bog, kako ćeš ga zadovoljiti?« ¹⁹

Djetetu treba dopustiti da samo isproba neke stvari, ako netko drugi radi ono što bi i ono moglo učiniti, onda bi vrlo lako moglo postati duboko nesigurno u sebe. Djetetu treba omogućiti da se samo razračuna s teškoćama i sa strahom da bi postalo dorašlim adekvatno riješiti zahtjeve kojih će poslije u životu biti podosta. Pretjerana zaštita od svake opasnosti urodit će negativnim rezultatom: dijete će ostati bojažljivo i nesigurno u sebe kroz čitav svoj život.

Za roditelje je vrlo važno da zapamte da njihovo dijete već u djetinjstvu uči kako će kasnije živjeti. Zato je od neprocjenjive koristi da svojim pravilnim odgojem postave dijete na pravi put na kojem će se izgrađivati

18 A. JORES, *Čovjek i njegova bolest*, Biblioteka: »Oko 3 ujutro«, Zagreb 1982, str. 72.

19 J.J. ROUSSEAU, *Emil ili ob uzgoju*, prvi dio, Hrvatski pedagoškijsko-književni sbor, Zagreb, 1887, str. 88-89.

i rasti kroz čitav svoj život. U tom pogledu roditeljima i odgajateljima dobro će doći ove, u životu potvrđene činjenice.

»Ako dijete doživljava kritiku, ono uči osuđivati.
 Ako dijete doživljava neprijateljstvo, ono uči napadati.
 Ako dijete živi u strahu, uči biti plašljivo.
 Ako dijete okružujemo samilošću, uči sažaljevati samog sebe.
 Ako dijete ismijavamo, ono se stidi.
 Ako je dijete okruženo ljubomorom, uči što je zavist.
 Ako dijete posramljujemo, učimo ga da osjeća krivnju.
 Ako dijete ohrabrujemo, bit će samopouzđano.
 Ako smo prema djetetu tolerantni, bit će strpljivo.
 Ako dijete hvalimo, bit će zahvalno.
 Ako dijete prihvaćamo, naučit će da voli.
 Ako dijete doživljava odobravanje, prihvatit će samog sebe.
 Ako dijete doživljava priznanje, zna da je dobro imati cilj.
 Ako dijete živi u zajedništvu, uči da bude nesebično.
 Ako dijete doživljava iskrenost i poštenje,
 uči što su istina i pravda.
 Ako dijete živi u sigurnosti, vjerovat će u sebe i druge.
 Ako dijete doživljava prijateljstvo,
 zna da je svijet lijepo mjesto za život.
 Ako ti živiš spokojno, tvoje dijete će imati mirnu savjest.
 Kako živi tvoje dijete?«²⁰

PRIORITIES WITHIN CHILDREN'S NEEDS

Mijo Nikić

Summary

In this paper the author discusses three phases of human development: the pre-natal phase, infancy, and early childhood (up to 7 years of age). He discusses the needs of children and the best possible time for optimally satisfying them, or even for optimally frustrating them, so that the child might grow into a healthy and mature personality. The author elaborates the emotional, cognitive, moral, and religious development of the child in each single phase of its growth.

20 DOROTY LAW NOLTE, »Dijete uči kako će živjeti«, u: *Istarska Danica*, 1990, str. 128.